

STUDIUL ARHEOZOOLOGIC AL MATERIALULUI DIN DOUA VILLAE ROMANE DIN NORDUL DOBROGEI PRIN COMPARATIE CU SITURI AUTOHTONE CONTEMPORANE LOR

Sergiu Haimovici

Se știe că romanii au pătruns în Dobrogea aproape cu un secol mai devreme decât formarea în Transilvania a provinciei Dacia. Ei au adus odată cu trupele și un nou mod de organizare economică a teritoriului rural și anume edificând la țară acele *villae rusticae* pe care le construiau pe baza pământului luat, în general, de la autohtoni și dându-l legionarilor eliberați după satisfacerea stagiului militar, pentru a-l organiza și exploata, după tipul micilor proprietăți funciare caracteristice Italiei acelor vremuri.

În lucrarea de față ne vom ocupa de materialul faunistic descoperit prin săpăturile arheologice de către V. H. Baumann, în două asemenea *villae*: cea de la Niculițel valea Capaciia și cea din apropierea comunei Horia (ambele datate sec. II - III p.Chr.), cât și de resturile arheozologice din două așezări geto dacice de epocă romană, aproape contemporane cu primele două și anume Sarichioi Sărătura și Telița Amza¹

Trebuie să spunem de la început că materialul arheozologic descoperit este în cantitate mică, mai ales pentru siturile autohtone, dar credem că concluziile la care vom ajunge prin studierea sa nu vor fi aleatorii, ci oarecum ferme

Villa de la Niculițel

Fragmentele osoase provin din gropi menajere și de pe podeaua de pământ bătut al staulului de vite. Apare foarte evident că ele sunt alcătuite din resturi de "bucătărie", asupra cărora nu s-a făcut nici o selecție și, de aceea, datorită fragmentării lor excesive, din 246 fragmente s-au putut determina cu precizie doar 192 (materialul considerat nedeterminabil format mai ales din aşchii, provine însă sigur de la mamifere, mai cu seamă de la specii de talie mare).

Acest material determinabil se repartizează (vezi tabelul 1) la următoarele grupe de vertebrate: pești, păsări, mamifere.

Peștii. Resturile provin de la teleosteeni și anume de la specia *Cyprinus carpio* există un fragment de opercul și o vertebră aparținând unui individ de 30 - 40 cm lungime.

Tabelul 1

Frecvența pe grupă a materialului osteologic de la Niculițel

Grupa	Nr. abs. în fragm.	%
Pisces	2	1,05
Aves	1	0,53
Mammalia	189	98,42

Păsările sunt reprezentate printr-un radius de *Gallus domest.* provenind de la un tânăr (pui) de 2 - 3 luni, încât nu a putut fi măsurat.

Mamiferele au o frecvență aproape exclusivă (98,42%), ele fiind reprezentate prin cele mai comune animale din șeptel: taurine, porcine, ovicaprine (*Ovis* și *Capra*), cal, dar la care se adaugă și cinci specii de mamifere sălbatice: urs, lup, căprior, cerb și bou (vezi tabelul 2).

Tabelul 2

Frecvența în fragmente și indivizi prezumați
a speciilor de mamifere de la Niculitel

Specia	Fragmente		Indivizi prezumați	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	134	70,90	10	37,03
<i>Sus scrofa domest.</i>	13	6,87	4	16,18
<i>Ovicaprinae (Ovis et Capra)</i>	24	12,69	5	18,51
<i>Equus caballus</i>	8	4,23	2	7,40
<i>Ursus arctos</i>	1	0,53	1	3,70
<i>Canis lupus</i>	1	0,53	1	3,70
<i>Capreolus capreolus</i>	1	0,53	1	3,70
<i>Cervus elaphus</i>	6	3,17	2	7,40
<i>Bos primigenius</i>	1	0,53	1	3,70
	189	5,29	27	

Taurinele se așează pe primul loc atât prin cantitatea de resturi și ca indivizi. Am putut constata prezența unui corn ușor deteriorat, relativ mare și masiv, cât și a două fragmente de frontal cu linia intercornuală plană, cele trei resturi încadrându-se în așa numitul tip "primigenius", vite de talie, în general, mare; există însă și un alt rest de frontal cu linia intercornuală convexă, caracteristică a tipului "brahyeceros", ce reprezintă, în general, o vită mică, gracilă. Puținele măsurători executate (vezi tabelul 3) arată un fenomen interesant; dacă avem în vedere limitele de variație foarte largă și nu doar media măsurărilor, găsim astfel resturi osoase ale unor exemplare mici alături de altele ale unor indivizi de talie evident mai mare. Din păcate nu avem la dispoziție nici un os lung întreg, pentru a calcula exact talia (înălțimea la greabăr), dar putem exemplifica totuși și cu unele măsurători: corn mare, alte oase relativ masive ca: maxilar inferior cu lung. dinți jugali 144; lung. molari 89; lung. M₃ 39; radius cu larg. epif. super. de 79; coxal cu diametrul acetab. 77; astragal cu lung. max. de 66; calcaneu cu lung. max. de 150; metacarp cu larg. epif. super. 58; metatars cu aceeași lărgime de 49 și 50, falanga I cu lung. max. de 68 și larg. epif. super. de 33, falanga III cu lung. max. de 75.

Tabelul 3

Măsurători executate pe resturile osoase de *Bos taurus*
din așezarea de la Niculițel (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Corn	Diam. mare bază	1	39	
	Diam. mic bază	1	28	
	Indice aplatizare	1	71,79	-
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	2	132; 144	-
	Lung. molari	3	83 - 89	85,86
	Lung. M ₃	5	33 - 39	35,80
Humerus	Lărg. supr. artic. inf.	1	76	
Radius	Lărg. epif. sup.	1	79	
	Lărg. supr. artic. sup.	1	75	
Cubitus	Lărg. supr. artic.	1	44	
Coxal	Diam. acetab.	1	77	
Astragal	Lung. max.	1	66	
	Lărg. troch. inf.	1	43	
Calcaneu	Lung. max.	1	150	
	Lărg. max.	1	52	
Metacarp	Lărg. epif. sup.	5	50 - 58	54,2
	Lărg. epif. inf.	2	61; 61	
Metatars	Lărg. epif. sup.	5	45 - 50	46,8
Falanga I	Lung. max.	6	60 - 68	62,83
	Lărg. supr. artic. sup.	6	27 - 33	31,00
Falanga III	Lung. max.	1	75	

Este sigur că nu poate fi vorba doar de un dimorfism sexual, ci desigur de prezența pe lângă taurine mici și a altora de talie mai mare, taurine ameliorate, crescute evident de coloni romani.

Este îndeobște cunoscut că în toate zonele unde Roma și-a întins acvilele sale, a adus odată cu ostile și modelul nou de agricultură mai eficient, cât și animale domestice ameliorate, folosite din plin de coloni pe care-i împământeneau în regiunile cucerite, ceea ce reprezenta una din modalitățile de romanizare a acestor provincii². Acest fenomen a fost observat și în Oltenia romană cât și în castrule din Transilvania³.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, având în vedere dentiția putem spune că am găsit doar trei fragmente de mandibule cu M₂ în diverse stadii de creștere, deci ca vârstă de 15 - 24 luni, așadar încă tineri, indivizii respectivi fiind folosiți *ab initio* pentru carne, dar și un număr de alți cinci la care M₃ și-a început de acum erodarea (unul cu erodare ușoară având între 3,5 - 5 ani, trei cu M₃ prezentând o erodare puternică, între 7 - 10 ani și unul cu M₃ foarte puternic erodat, peste 10 ani; toți acești 5 indivizi maturi ce constituie 62,5% din totalul acelor la care s-a stabilit vârsta după dinți au fost desigur mai întâi folosiți pentru diverse scopuri nutritive și

abia apoi sacrificați pentru a fi întrebuințați pentru carnea lor. Folosind un alt sistem de a aprecia vârsta - închiderea discurilor de la nivelul metafizelor oaselor lungi, am găsit doar un metacarp cu epifiza inferioară desprinsă, deci sub 2,5 ani, acest lucru pledând și el pentru faptul că animalele erau ținute mai ales pentru scopuri utilitare diverse și abia apoi sacrificate în vederea consumării lor.

P o r c i n e l e se situează pe al treilea loc (vezi tabelul 2), dar, dacă considerăm volumul de proteine animale rezultat prin sacrificarea lor, ele ocupă al doilea loc (dată fiind talia specifică), dar cu foarte mult după taurine, ce constituie într-adevăr principalul furnizor de carne pentru populația umană din *villa* respectivă.

Materialul osos nu s-a pretat pentru nici o măsurătoare, doar somatoscopic putem spune că suntem în fața unui porc relativ masiv, poate ameliorat. Considerând vârsta de sacrificare după dinți (după oasele lungi, la toate resturile epifizele sunt desprinse și lipsă, fapt pentru care nu s-au putut executa măsurători), găsim următorul tablou: M_2 în diverse stadii de creștere - 12 - 18 luni, un M_3 în diverse stadii de creștere, având deci cca 18 - 22 luni și un M_3 abia ieșit, o vârstă cu puțin peste doi ani.

Această distribuție a dentiției la trei indivizi ne arată că porcul era în general sacrificat de obicei sub doi ani și nu mai târziu, așa ca la porcinele geto-dacice⁴, venind și prin aceasta în sprijinul unui proces ameliorativ, care făcea ca porcinele să atingă greutatea optimă (ele sunt crescute doar pentru carne și eventual grăsime, dar nu și pentru alte scopuri utilitare) mai devreme - chiar decât doi ani și nu după această vârstă, așa ca la tipurile tardive neameliorate ale geto-dacilor⁴.

O v i c a p r i n e l e se găsesc pe locul al doilea, dar așa cum am mai spus, din punctul de vedere al cantității de proteine rezultate la sacrificare, evident după porcine (un porc face cam cât trei ovicaprine de talie mare). Așa cum se știe, nu după toate resturile osoase, mai ales dacă sunt fragmentate, se poate face o diagnoză diferențială între genurile *Ovis* și *Capra*.

Am reușit să diagnosticăm pe *Ovis* după un rest de femur și pe *Capra* după un corn cu baza triunghiată prin cioplire, iar vârful rupt și totodată după epifiza inferioară a unui metacarp; toate celelalte 21 resturi le-am trecut la grupa artificial constituită a "ovicaprinelor", unele dintre aceste fragmente putând fi măsurate (vezi tabelul 4). Conform măsurătorilor dar și somatoscopic nu avem posibilitatea de a da vreo relație despre mărimea unuia sau a altuia dintre cele două genuri.

Tabelul 4

Măsurători executate pe resturile osoase de *Ovicaprinae*
din așezarea de la Niculițel (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Ovis		"ovicaprine"		Capra		
		Nr.	Var.	Nr.	Var.	Nr.	Var.	
0	1	2	3	4	5	6	7	
Corn	Diam. mare bază					1	45	
	Diam. mic. bază					1	(32)	
							mascul tip prisca	

0	1	2	3	4	5	6	7
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali			1	72		
	Lung. M ₃			1	24		
Metacarp	Lărg. epif. inf.					1	25
Femur	Lărg. max. epif. sup.	1					
Tibia	Lărg. epif. inf.			1	25		
Metatars	Lărg. epif. sup.			1	24		

C a l u l are doar opt fragmente dintre care unul - un rest de tibie - aparține unui os bine îmbrăcat cu carne, ceea ce ar putea duce la concluzia că specia era folosită și în alimentație. Au fost găsiți trei dinți jugali (unul superior și doi inferiori) având de la o erodare medie la puternică, deci am putea aproxima, cu totul relativ, doi indivizi de 10 și 15 ani. Cele câteva măsurători (vezi tabelul 5), mai ales lungimea falangei I ne arată un cal relativ mare, dar în lipsa oaselor lungi întregi nu s-a putut calcula înălțimea la greabăn. Amintim că spre deosebire de populațiile din vestul și nordul continentului (celți-gali-helveți, dar și germani⁵), geto-dacii aveau ei înșiși cai de talie înaltă (la fel cu caii romanilor), mai cu seamă acei cai de "elită" ai aristocrației lor⁶.

Tabelul 5

**Măsurători executate pe resturile osoase de *Equus caballus*
din așezarea de la Niculițel (în mm)**

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Tibia	Lărg. epif. inf.	1	70
	Lărg. supr. artic. inf.	1	55
Metacarp	Lărg. epif. sup.		51
Falanga I	Lung. maximă		96
	Lărg. epif. sup.		56
	Lărg. min. diaf.		37
	Indice gracilat		38,54

Așa cum am constatat la început s-au găsit și resturi de la mamifere sălbatice.

Ursus arctos este reprezentat printr-un canin inferior.

Canis lupus - s-a găsit un fragment de mandibulă cu o porțiune din ramul orizontal dar cu dinții căzuți din alveole. S-a măsurat lungimea alveolei carnasierei care = 27 mm.

Capreolus capreolus - câpriorului îi corespunde un fragment din porțiunea apofizei coronoide a mandibulei.

Cervus elaphus are 6 fragmente corespunzând la doi indivizi. S-au găsit două fragmente de metacarpe de aceeași parte (stângă), două astragale și două așchii din diafizele unor metapodale. Lărg. epif. sup. a metacarpelor este de 45 și 46 mm, iar lung. max. a astragalilor de 64 și 66 mm.

Bos primigenius este reprezentat printr-o porțiune mică de maxilar superior la care se găsește alveola lui M³ = 43 mm.

Speciile sălbatice și frecvența lor: 10 fragmente (5,29%) și 6 indivizi (22,20%). arată, pe deoparte, că vânătoarea mai avea o oarecare importanță în viața și economia villa-ei, iar pe de alta, că în jur existau păduri destul de întinse și bătrâne în care hălăduiau cerbul și ursul, astăzi elemente doar carpatine, iar totodată mai exista în nordul Dobrogei la începutul mil. I post Chr., bounul, actualmente stins; este interesant că nu s-au găsit resturi ale mistretului

Villa de la Horia

În aceasta villa situația este destul de asemănătoare cu cea de la Niculițel dar, întrucât există și caractere proprii, vom descrie întregul material, cu atât mai mult cu cât el vine să întărească concluziile pe care le putem trage din studiul complet al ambelor stațiuni.

Materialul foarte fragmentat arată clar că este alcătuit din resturi de bucătărie, resturi găsite într-un număr de gropi; repartizarea pe gropi a materialului este cu totul aleatorie și nu se poate trage nici o concluzie specială referitoare la această repartizare a sa, încât l-am studiat ca un tot, după ce au fost eliminate acele resturi - toate provenind însă de la mamifere - care, datorită fragmentării lor excesive, nu au putut fi determinate până la nivel de specie.

Am evidențiat astfel un număr de 11 fragmente provenite de la pești telensteeni și 241 aparținând mamiferelor.

Pești. Cele 11 resturi sunt foarte fragmentare și am putut determina cu precizie doar două fragmente osoase: un rest de ceratobranhial V, cu dinții faringieni și un postopercular aparținând unui crap (*Cyprinus carpio*) de talie cam de 40 cm; celelalte resturi, destul de fragmentare, provin tot de la scheletul aparatului opercular, dar și un corp vertebral, cu cea mai mare probabilitate deasemenea de la ciprinide, poate chiar de la crap, ele aparținând toate la 2-3 indivizi de talie mică.

Mamiferele au 241 resturi determinabile provenind de la speciile domestice comune ale septelului: taurine, porcine, ovicaprine (*Ovis* și *Capra*), cal, dar găsim și asin, la care se adaugă resturi de câine și pisică; cele sălbatice sunt reprezentate doar de mistreț și căprior (vezi tabelul 6).

Tabelul 6

Frecvența în fragmente și indivizi prezumați
a speciilor de mamifere de la Horia

Specia	Fragmente		Indivizi prezumați	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
0	1	2	3	4
<i>Bos taurus</i>	128	53,11	10	31,26
<i>Sus scrofa domest.</i>	32	13,27	7	21,88
<i>Ovicaprinae (Ovis et Capra)</i>	64	26,55	7	21,88
<i>Equus caballus</i>	9	3,73	2	6,25
<i>Asinus domest.</i>	1	0,41	1	3,12
<i>Canis familiaris</i>	2*	0,83	2	6,25

0	1	2	3	4
<i>Felis domest.</i>	2	0,83	1	3,12
<i>Sus scrofa ferrus</i>	1	0,41	1	3,12
<i>Capreolus capreolus</i>	2	0,83	1	3,12
	241		32	

* Pentru a nu impieta asupra frecvențelor reale ale speciilor, cele 51 fragmente provenite de la un același exemplar de câine au fost socotite ca unul singur.

Taurinele se găsesc pe primul loc, atât prin fragmente cât și prin indivizi. Materialul este destul de fragmentat dar există și două metapodale întregi însă din păcate deloc coarne și porțiuni de craniu semnificative. Se poate totuși constata și aici pe baza puținelor măsurători executate (vezi tabelul 7) că, dacă considerăm mai ales limitele de variație și nu media, găsim pe lângă resturi de la exemplare mici și altele provenite de la vite masive ca de ex: un M³ cu lungimea de 35, două calcanece rupte cu lărg. max. de 44 și 45, un centrotars cu lărg. max. de 55, un metatars cu lărg. epif. super. = 48, o falangă I cu lung. max. de 68 și două falange II cu lung. max. de 44 și 44. Cele două metapodale sunt reprezentate printr-un metacarp provenit de la o femelă, cu lung. max. = 195 mm și talia 116,6 cm, mergând către limita superioară a variației vitelor de sex femel ale geto-dacilor (media în La Tène este de 112 - 113 cm) și un metatars tot de femelă cu lung. max. de 201 și talia doar de 107,3 cm. Se observă deci și aici două tipuri de taurine, unele mai scunde și mai gracile și altele ameliorate, de talie relativ mare, crescute de coloni romani.

Cu privire la vârsta de sacrificare, nici pe oasele lungi și nici măcar pe vertebre nu se observă o urmă a discului de creștere, ceea ce arată indivizi maturi; după dinții de lapte și definitiv găsiți, putem aprecia doar un singur individ de 24 - 28 luni, unul de 2,5 - 3,5 ani dar și unul de peste 10 ani, arătând că taurinele erau cu precădere crescute pentru diverse scopuri utilitare (lapte, muncă, tracțiune) și abia în mod secundar sacrificate, comutele mari reprezentând totuși prin frecvență și talia lor sursa de proteine animale cea mai importantă pentru oamenii din *villa rustica*

Tabelul 7

Măsurători executate pe resturile osoase de *Bos taurus* din așezarea de la Horia (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
0	1	2	3	4
Maxilar	Lung. M ³	3	26 - 35	29,33
	Lung. cap artic.	2	55 - 57	56
Omoplat	Lung. supr. artic.	2	50 - 52	51
	Lărg. min. gât	4	44 - 50	47,25
Humerus	Lărg. epif. sup.	1	75	-
	Lărg. supr. artic.	2	67 - 69	68
Astragal	Lung. max.	1	58	-
	Lărg. troch. inf.	1	38	-

0	1	2	3	4
Calcaneu	Lung. max.	1	113	-
	Lărg. max.	3	33 - 45	40,66
Metacarp	Lărg. epif. sup.	3	48 - 53	50,66
Metatars	Lărg. epif. sup.	5	40 - 48	45
	Lărg. epif. inf.	1	46	46
Falanga I	Lung. max.	3	58 - 68	62,33
	Lărg. epif. sup.	3	25 - 32	28,33
Falanga II	Lung. max.	3	38 - 44	42
	Lărg. epif. sup.	3	27 - 32	29,66

Porcinele, deși ca frecvență se situează pe locul al treilea, întrec oarecum ca importanță cornutele mici căci furnizau o cantitate mai mare de carne (și de grăsime) decât ovicaprinele.

Din păcate resturile lor sunt foarte fragmentare, neputându-se executa nici o măsurătoare pe oase provenind de la adulți și maturi, toate epifizele oaselor lungi existente fiind desprinse sau roase (de oameni și probabil de câine). Se pot pune în evidență resturi de craniu de la un individ de cel mult o lună (pureel de lapte), cât și mai ales maxilare cu dinți jugali de lapte după care s-a stabilit vârsta aproximativă. Somatoscopic însă, ca și la Niculițel, se constată existența unor porcine relativ masive probabil ameliorate.

În ceea ce privește vârsta, pe șase fragmente de mandibulă se poate prezenta următorul tablou: 3 cu M_1 în diverse stadii de creștere, deci între 6 și 12 luni; 2 cu M_2 în diverse stadii de creștere - între 12 - 18 luni; unul cu M_3 în diverse stadii de creștere, cam 18 - 22 luni. Așadar, toți acești indivizi sunt încă tineri, tăierea lor făcându-se chiar înainte de stadiul de adult, ceea ce concordă cu situația de la Niculițel, pledând totodată pentru porci aparținând unui tip cu creștere rapidă, deci ameliorat.

Ovicaprinele sunt reprezentate prin 64 fragmente dintre care pentru cele mai multe s-a putut stabili diagnoza genului, fiind clasate în gruparea artificială a "ovicaprinelor". *Ovis*, după cum este normal, apare mai frecvent fiind reprezentat prin 12 resturi, *Capra* având precis doar două. Menționăm de la *Ovis* mai întâi un corn de mascul, tăiat intenționat la bază, care apare triunghiulară pe secțiune, dar cornul doar slab răsucit; deasemenca, un craniu neural aproape întreg, acornut (având doar două slabe mici ridicături pe frontal), cu suturile în totalitate deschise, deci fiind abia matur, două radiusuri și două metatarse întregi. *Capra* are și ea un metacarp întreg. Pentru toate aceste oase s-a putut stabili înălțimea la greabăn. Astfel, cele două radiusuri de ovine au lungimea maximă de (147) și 154 mm, stabilindu-se o talie de 59, respectiv 62 cm, iar cele două metatarse au o lungime de 143, respectiv 148 mm, calculându-se o talie de 65 și respectiv 67 cm. Înălțimea de greabăn după radiusuri este joasă iar cea calculata după metatarse întrece într-adevăr media ovinelor La Fène, care ar fi doar de circa 60 cm¹, dar este mai mică decât cea a oilor române

de la Stolniceni și Micia⁸; putem considera totuși că, cel puțin în parte, ovinele din villa de la Horia erau de tip ameliorat.

Pentru capră însă, talia calculată după metacarpul de 105 mm lungime este doar de 60,3 cm, fiind mai joasă decât media caprinelor geto-dace⁹ și, evident, mai joasă decât cea găsită de M. Udrescu la caprinele de epocă romană¹⁰. Măsurătorile executate pe lărgimile unor oase lungi din gruparea "ovicaprinelor" nu apar deloc concludente, în ceea ce privește talia.

Având în vedere mandibulele cu dinți jugali, mai ales pe cele cu M₃ care sunt ceva mai frecvente (pentru maxilarul inferior diferențierea între *Ovis* și *Capra* este imposibilă), vom găsi că din șase piese doar una are cu ceva sub 24 luni, una are între 2 și 3 ani, una între 4 - 5 ani, două între 5 - 7 ani și una, cu eroziunea foarte puternică a dintelui, peste 7 - 8 ani. Este evident deci pentru cornutele mici că ele erau crescute pentru scopuri "secundare" utilitare (lapte, lână, păr) și abia apoi sacrificate, contribuind de altfel cu o cotă relativ mică de proteine animale la hrana oamenilor din villa de la Horia.

C a l u l este prezent doar prin opt resturi ce ar proveni de la doi indivizi. Resturile sale sunt tot atât de fragmentare ca ale celorlalte specii și am putea conchide (mai ales că există un frumos rest de radius la care s-a putut măsura epifiza infer. = 75 mm, deci mare) că el era și comestibil. Totuși, folosirea lui principală era pentru muncă, tracțiune, călărie etc., mai ales că am găsit un molar crodat puternic (individ de peste 10 ani) și o porțiune de mandibulă ce poartă un diastem cu un canin de castrat.

Cele spuse cu privire la talia calului (vezi și dimensiunea fragmentului de radius) de la Niculițel sunt valabile și pentru această villa.

A s i n u l are doar un metacarp II care se știe că este redus doar la o așchie, nefiind sinostozat cu metapodul principal (III); rezultă că ar aparține unui individ de sub 5 - 6 ani.

Pe lângă aceste specii din șeptel mai adaugăm celor domestice două fără importanță economică directă: câinele și pisica.

C â î n e l e a fost găsit prin resturi în două gropi diferite. În una din ele exista doar o porțiune mică de mandibulă, nemăsurabilă, după care somatoscopic putem preciza că provine de la un exemplar mic, probabil de la un tip de câine de divertisment, crescut în casă pentru joacă (câine de "salon"). Menționăm că și geto-dacii, poate doar aristocrația lor, aveau probabil de acum un asemenea câine¹¹; cel de la Horia e posibil să fi fost adus de coloniștii romani. Într-o altă groapă a fost găsit un schelet de câine (probabil aruncat acolo după moarte), de la care lipsește însă capul, existând de asemenea doar o mică parte a mandibulei; au fost recuperate diverse fragmente ale corpului, chiar vertebre caudale și falange, dar materialul se prezintă în stare foarte proastă, fiind în mare parte sfărâmat. S-au putut totuși măsura o serie de oase lungi și, atât biometric cât și somatoscopic, se observă că reprezintă un exemplar matur de talie considerată aproape mare (înălțimea medie la grebăn fiind de 47,5 cm), deci un câine folosit probabil de cei din villa pentru pază.

Pisica este reprezentată prin două resturi mici de craniu neural (un fragment de frontal și altul de temporal) de la același individ încă tânăr (5 - 6 luni); ele aparțin precis pisicii domestice, care era ținută tot pentru divertisment și, posibil, și pentru stârpirea rozătoarelor comensale din *villa*.

Speciile de mamifere sălbatice sunt reprezentate doar de mistreț și căprior (trei resturi; în total 1,24% ca fragmente și 6,24% ca indivizi). Primul are doar un metacarpian III ușor deteriorat care apare relativ gracil, aparținând probabil unei femele, având lungimea maximă de (67) mm, iar căprioara un fragment reprezentat prin unghiul mandibulei, cât și un rest de metatars secționat în lungime (posibil un deșeu de la formarea unei unelte - ac); am socotit ambele resturi ca aparținând aceluiași individ. La Horia frecvența sălbăticiunilor apare mai joasă ca la Niculițel iar spectrul speciilor mai restrâns. Probabil vânătoarea avea în mare măsură doar rol de divertisment; prezența căpriorului, dar mai cu seamă a mistrețului, denotă prezența unui mediu păduros în jurul *villa*-ei.

În final trebuie menționat că în *villa* de la Horia au fost găsite și resturi umane: există o parte mare dintr-o calvaria (calotă craniană) la care aproape toate suturile sunt deschise. Din reconstituirea ei se observă că osatura apare subțire dar, cu toată gracilitatea ei aceasta provine de la un mascul, întrucât arcadele sprâncenare sunt relativ bine dezvoltate, boscule frontale slab proeminente iar apofizele mastoide sunt foarte bine conturate; deși lipsește o parte a occipitalului se poate constata cu ușurință că această calotă provine de la un craniu dolicocefalic de tip mediteranoid, fapt întărit și de aspectul mandibulei cu apofiza mentonieră puternică și proeminentă. Cele trei resturi de coxal arată și ele un individ mascul, prin fosa iliacă internă slab adâncită și prin forma tipic masculină a șanțurii ischiatice. Vârsta (deși al treilea molar mandibular este încă inclus), considerând eroziunea dentară și închiderea unei părți a suturei scvamoase, ar fi în jur de 30 ani. Este interesant că resturile acestui schelet s-au găsit într-o groapă menajeră (să fie vorba de un sclav, care nu a fost îngropat - romanii incinerau de obicei morții - ci pur și simplu aruncat odată cu celelalte deșeuri?).

* * *

Cele două așezări autohtone, relativ contemporane cu *villae*-le de mai sus se caracterizează prin aceea că au pus la dispoziție o cantitate mică de material arheozoologic, care poate aduce unele date despre economia acestor situri. Dat fiind această cantitate mică de resturi, nu vom calcula și numărul prezumat de indivizi, căci el ar da rezultate care ar fi în mare parte aleatorii.

Așezarea de la Sarichioi

Au fost evidențiate un număr de 55 resturi osoase ce se împart între pești, păsări și mamifere, acestea din urmă fiind preponderente (vezi tabelul 8).

Tabelul 8

Frecvența pe grupe a materialului osteologic de la Sarichioi

Grupa	Nr. abs. în fragm.	%
Pisces	2	3,64
Aves	13	23,64
Mammalia	40	72,72

Peștii. Ambele resturi provin de la teleosteenii; pentru un opercul s-a putut stabili că provine de la un crap (*Cyprinus carpio*) cam de 30 - 40 cm lungime.

Păsările sunt în cantitate relativ mare, fiind reprezentate prin 11 resturi provenite de la găina domestică (*Gallus domest.*) iar două de la păsări de apă, probabil de talie mai mare decât găina, credem niște ardeide. În ceea ce privește *Gallus*, unele piese întregi au putut fi măsurate: astfel avem două coracoide cu lung. max. de 62 și (63) mm, un cubitus cu lung. max. de 62 mm, un femur cu lung. max. de 70 mm, două tibiotarse cu lung. max. de 94 și 95 mm (cât și un alt tibiotars ceva mai gracil dar rupt), două tarsometatarsiene cu lung. max. de 63 și 63 mm (care, neavând pinten, provin de la femele). Se constată prezența a cel puțin doi indivizi femeli; găina avea cel mult o talie medie, fiind și ea însă mai mare decât cea a geților din La Tène.

Mamiferele sunt reprezentate prin 40 resturi provenind de la cele mai comune specii din șeptel: taurine, porcine, ovicaprine, cal, la care se adaugă și câinele, dar și resturi de la un lup (15 fragmente) și pisică sălbatică (4 fragmente), probabil constituind doi indivizi care au fost aruncați în groapa de gunoaie (vezi tabelul 9).

Tabelul 9

Frecvența în fragmente a speciilor de mamifere de la Sarichioi

Specia	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	7	30,43
<i>Sus scrofa domest.</i>	1	4,35
<i>Ovicaprinae (precis Ovis)</i>	9	39,12
<i>Equus caballus</i>	3	13,04
<i>Canis familiaris</i>	1	4,35
<i>Canis lupus</i>	1*(15)	4,35
<i>Felis sylvestris</i>	1*(4)	4,35

*Pentru a nu impieta asupra frecvențelor reale ale speciilor, pentru lup și pisică sălbatică am socotit doar câte un singur fragment, întrucât resturile lor provin de la câte un individ.

Taurinele. Deși prin frecvență ele se așează după ovicaprine, sunt acele care dau la sacrificare, dată fiind talia lor, cantitatea cea mai mare de proteine animale necesare alimentației. Din puținele măsurători executate rezultă exemplare mici, dar o falangă I masivă, cu lung. max. de 67 mm, pare a proveni de la un individ mai mare.

P o r c u l are un singur rest, un fragment de maxilar superior cu M^3 mediu erodat (4 - 6) ani, deci ar putea aparține unui vier sau unei scroafe matcă.

O v i c a p r i n e l e sunt reprezentate precis prin *Ovis* cu trei resturi, celelalte fragmente alcătuind grupul artificial al "ovicaprinelor". Se pare că talia oii era medie spre mare, fapt stabilit mai mult somatoscopic decât prin măsurători (metacarp larg. epif. super. = 23 mm, calcaneu cu lung. max. = 55 mm). În ce privește vârsta de sacrificare, există o mandibulă cu M_1 în diverse stadii de creștere, deci între 6 - 9 luni, alta cu M_2 în diverse stadii de creștere - ar fi 9 - 12 luni și în fine două cu M_3 având croziune abia începută, fiind deci doi indivizi de cel mult trei ani; se evidențiază deci exemplare pe de o parte încă tinere, iar pe de alta abia mature, la începutul exploatării lor economice.

C a l u l, având puține resturi, se pretează doar pentru o slabă circumscriere a caracterelor sale. Există doi molari superiori cu o erodare mijlocie și un incisiv lăturaș, după care se stabilește o vârstă de 5 - 6 ani. Era deci precis mai întâi folosit pentru diverse scopuri utilitare. Despre talie nu putem da nici o relație.

C â î n e l e, cu un singur rest, un fragment de humerus arată somatoscopic un individ mijlociu spre mare.

Cele două specii sălbatice se deosebesc net, una de câine și cealaltă de pisică domestică prin mărimea lor. Resturile lupului sunt foarte fragmentare dar apare totuși un rest nemăsurabil de mandibulă foarte mare și masivă; s-a măsurat doar un calcaneu cu lung. max. de 48 mm. Pentru pisică două oase apar relativ întregi: un humerus cu lung. max. = 122 mm și un femur cu aceeași lungime de (138) mm; se găsește și un rest de mandibulă care arată a fi mult mai mare decât a unui exemplar domestic. Este posibil ca aceste două specii de carnivore să fi fost vâdate pentru daunele aduse animalelor domestice (ovine, găini etc.). Pisica sălbatică arată o zonă bine împădurită.

Așezarea de la Telia

În acest sit resturile animaliere aparțin în totalitate mamiferelor și sunt în cantitate foarte mică: 18, în bună parte arse. Totuși, ele aparțin la trei specii: taurinele (*Bos taurus*) cu 15 resturi, calul (*Equus caballus*) cu un rest și o specie sălbatică, cerbul (*Cervus elaphus*) cu două resturi.

T a u r i n e l e au aproape toate piesele arse și destul de fragmentate, găsindu-se doar fragmente ale oaselor membrilor. Dacă trei resturi de humerus apar relativ gracile, ca de altfel și unul de radius, găsim însă două fragmente de tibie, unul relativ gracil, dar altul mai masiv având larg. epif. inf. = 69 mm.

C a l u l este reprezentat printr-o porțiune de cap femural cu fosea ligamentului rotund, aparținând deci unui individ sub 3,5 ani, întrucât porțiunea este desprinsă de restul osului; talia pare relativ mică.

C e r b u l are două resturi tot ale membrilor, și anume o porțiune de cubitus și o parte a epifizei superioare a tibiei, mai puțin arsă. Prezența sa arată

existența unor întinse păduri și faptul că locuitorii executau și vânătoarea, aceasta de tip alimentar, cerbul fiind comestibil.

* * * * *

Credem că în final este bine nu atât să tragem concluzii, ci să punem unele probleme, care prin studii arheozoologice mai ample și bineînțelese având la dispoziție material abundent s-ar putea rezolva cel puțin în parte.

Este evident că locuitorii *villae*-lor *rusticae* au avut la dispoziție și animale domestice ameliorate pe care probabil le-au adus cu sine din Italia, întrucât un proces ameliorativ pur local, având drept bază tipurile autohtone, nu s-ar fi putut executa într-un timp scurt, mai cu seamă prin metodele relativ primitive avute la dispoziție în acele timpuri; el s-ar fi putut însă continua prin încrucișări cu tipurile autohtone. Apare deasemenea clar că pe lângă aceste animale ameliorate să fi existat și exemplare neameliorate cu caracter autohton. A face o evaluare cantitativă precisă între frecvențele celor două tipuri existente concomitent în *villae* ar fi un lucru cu totul hazardant, dată fiind cantitatea mică a materialului faunistic avut la dispoziție. Se pare însă totodată că și în așezările autohtone geto-dace să se fi implementat - bineînțelese în mai mică măsură - aceste tipuri ameliorate, arătând astfel relațiile strânse pe care le aveau proprietarii *villae*-lor cu populația băștinașă.

Fenomenul acesta de tip ameliorativ poate fi bine pus în evidență mai ales la taurine, dat fiind faptul că talia lor mare specifică se pretează mai ușor pentru a evidenția tipuri de mărimi diferite (fenomen mai greu de observat la comutele mici); ea apare evidențiată și la porc, mai ales prin faptul sacrificării acestuia mai rapidă (la o vârstă mai fragedă), deci o creștere mai accelerată a lor decât cea a tipurilor autohtone cu creșterea încetă (tip tardiv) mult mai puțin eficient din punct de vedere economic. Este posibil ca ameliorarea să fi avut loc și la cabaline, dar pentru regiunile noastre, așa cum am arătat, încă din start, calul era cel puțin în parte, mai mare și mai înalt decât cel din occidentul Europei preromane. Apare clar diversificarea câinelui în tipuri cu funcționalități diferite.

Devine evident însă și un alt fenomen care se poate constata în timp, pentru toate provinciile foste romane¹¹. Odată cu decăderea Imperiului după secolele IV - V, (chiar și în Dobrogea unde influența Bizanțului a fost mereu resimțită) și anume ștergerea treptată, chiar extincția acestui fenomen ameliorativ, nemaipăstrându-se experiența crescătorilor de animale romani, fenomen care arată că autohtonii romanizați nu și-au însușit pe deplin tehnicile ameliorative și nu le-au mai folosit, talia dar și celelalte caracteristici ale animalelor domestice diminuând, tipurile "primitivizându-se"¹². Acest fenomen apare pentru Dobrogea foarte net având la dispoziție un studiu, făcut pe un material destul de abundent privind arheozoologia Dinogetiei bizantine¹³.

Este posibil ca doar calul să fi păstrat, cel puțin în parte, caracteristicile anterioare, dat fiind faptul că el devine din ce în ce mai mult folosit în luptă, cavaleria însumându-și o caracteristică mai importantă în organizarea militară.

Note

1. Mulțumim Domnului dr. V.H. Baumann care ne-a incredințat materialul faunistic pentru a-l studia; detalii privitoare la cele patru așezări pot fi găsite în lucrările: V.H. Baumann, *Ferma romană în Dobrogea*, Muzeul Delta Dunării, Tulcea, 1983 și Baumann V.H. *Așezări rurale antice în zona gurilor Dunării (sec I - IV p.Chr.)*, Inst. de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, 1995.
2. F. Audoin-Rouzeau, *Homme et animal dans l'antiquité romaine*, A. Piganiol, Tours, 1995, pp. 79 - 80.
3. M. St. Udrescu, *Așezarea civilă romană de la Stolniceni; unele date despre influența romană creșterii animalelor în Dacia*, Rev. Muzeelor și Monumentelor (Muzee) 9 - 10, 1979, București, pp. 104 - 108; idem, *Unele observații privind creșterea animalelor și vânatoarea în castrul roman de la Micia*, Rev. Muzeelor și Monumentelor (Muzee) 8, 1985, București, pp. 66 - 71; S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic din castrul roman, din sec. II - III de la Brâncovenesti (jud. Mures)*, Marisia XV-XXII, 1985 - 1992, pp. 87 - 90.
4. S. Haimovici, *Creșterea animalelor la geto-dacii (sec. IV î.e.n. - sec. I e.n.) din Moldova și Muntenia*, Thraco-Dacica VIII, 1987, p. 148.
5. S. Haimovici, *Caractéristiques des chevaux des gètes découverts dans la nécropole de Zimnicea, Dacia XXVII*, 1983 pp. 79-107; idem, *Creșterea animalelor la geto-dacii (sec. IV î.e.n. - sec. I e.n.) din Moldova și Muntenia*, Thraco-Dacica VIII, 1987 pp. 149 - 150; F. Audoin-Rouzeau, *La taille du cheval en Europe de l'antiquité aux temps modernes - Fiches d'osteologie animale pour l'archéologie*, Nr. 5, APDCA, Juan-les Pins, 1994, p. 5-12.
6. S. Haimovici, *Creșterea animalelor...*, p. 146, tabelul 1; M. St. Udrescu, *Așezarea de la Stolniceni...*, p. 105.
7. S. Haimovici, *op. cit.*, p. 146, tabelul 1 și p. 149.
8. M. St. Udrescu, *op. cit.*, la nota 3, pp. 104 și 69.
9. S. Haimovici, *Creșterea animalelor...*, p. 146, tabelul 1 și p. 149.
10. M. St. Udrescu, *Castrul de la Micia...*, p. 69, tabelul 5.
11. S. Haimovici, *op. cit.*, p. 152.
12. F. Audoin Rouzeau, *op. cit.*, la nota 5, p. 85.
13. G. Ghiorghiu, S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în așezarea feudală timpurie de la Garvan (Dinogetia)*, Analele științifice ale Universității Al.I.Cuza, Iași, seria biologie, XI, f.1, 1965, pp. 175 - 184.

L'étude archéozoologique du matériel de deux villae romaines du nord de la Dobroudja par comparaison à celui des sites autochtones qui leurs sont contemporains
(Résumé)

L'auteur fait une étude du matériel osteologique provenant de deux villae rusticae: Niculitel-Capaclia et Horia et aussi de deux sites géto-daces de Sărichioi-Sărătura et Tețu-Amza.

On a établi la fréquence des restes (par groupes et par espèces) - tableaux 1, 2, 6, 8, 9 - et on a fait des mesurations contenues dans le corps du travail et aussi dans des tableaux 3, 4, 5, 7.

On a constaté la présence dans le cadre du cheptel des villae, presque pour chaque espèce, somatoscopiquement, mais aussi par le grand écart de la valeur des mesurations pour un même os, l'existence des individus améliorés à côté d'autres non améliorés. Il y a, ci et là, aussi dans les sites gèto-daces des exemplaires de grande taille.

Même si le grand et le menu bétail était utilisé premièrement pour des buts utilitaires "secondaires", les bovins, après leurs sacrifice, fournissaient la plus grande quantité des protéines animales, étant donné leurs taille; il est possible que le cheval était aussi comestible. On a trouvé aussi des mammifères sauvages mais la chasse, comme aussi la pêche, avaient une importance très basse.

La présence de l'ours, du cerf, même du sanglier et de la chate sauvage, à côté de l'aurochs, indique que le milieu environnant avait un caractère forestier.